

1.

De routemaker - over het Hanzepad

De IJsselkop bij Westervoort. Op het einde van een smalle landtong laten drie groene naambordjes er geen misverstand over bestaan: hier kiest rivierwater een nieuw leven. Noordwaarts rukt het zich los van het 'Pannerdensch Kanaal' en slaat een eigen route in, de 'Geldersche IJssel'. Weg van die andere stroom die naar het westen voert, de 'Neder-Rijn', die bij Culemborg overgaat in De Lek. De bordjesmaker moet beslist historisch gevoel hebben gehad.

Op deze driesprong ziet het er "plezierig" uit, noteerde Jac. P. Thijsse op die warme voorjaarsdag in 1915, nog bijna nahijgend omdat een rode stier al snuivend en loeiend een krijgsdans uitvoerde alvorens hem op de hielen te gaan zitten. Vandaag geen stieren, alleen een plukje schapen, drommend in bomenschaduw, en op de westoever bont vee dat wat loom graast en wacht op de volgende melkbeurt. Honderd jaar geleden keek Thijsse naar boerderijen, weggedoken in het groen, nadien diende de modernisering zich aan in de vorm van brede ligstallen. Er zijn meer veranderingen die de dynamiek van de afgelopen eeuw weerspiegelen: op de achtergrond raast druk verkeer over de Andrej Sacharovbrug, een meetstation houdt het waterpeil computergestuurd in de gaten om bij calamiteiten te kunnen ingrijpen, een losjes gemetseld muurtje met namen brengt een ode aan de verdwenen steenbakkers in deze streek. En dan is er nog de verlegde Pleijdijk en een uitgegraven uiterwaard die nu dienst moet doen als opvangbak voor hoogwater, door betonnen schotten in tweeën geknipt die als een waterkraan de afvoer regelen. Thijsse zou zijn ogen hebben uitgekeken.

Wat bleef is de stilte. Waar oude wortels als slangen door gebarsten asfalt gluren, is nog steeds plek voor wat mijmertijd. De wind komt uit het zuiden en jaagt het water de IJssel in. Rond de Kop wriemelt het van golfjes en kolkjes en draaiingen. Schipper Martin van der Heide uit Amsterdam komt met zijn 'Rosalinde' de rivier afzakken, stampend tegen de stroom in; het boegwater sproeit manshoog op. Een vlaag rukt aan mijn meegezeulde atlaskaarten. Een geograaf kan nu eenmaal niet zonder. Al jong stoeide ik met plattegronden, de eersten natuurlijk van mijn eigen wijk en plaats, ik tekende ze uit mijn hoofd na op de huiskamervloer vol met A4-tjes. Vooral oude kaarten over rivieren boeien mij, ze vertellen altijd een opwindend verhaal van verleggen, graven, plempen, overstromingen en nieuwe beddingen - archeologen stuiten nog altijd op verrassingen. De Nederlandse delta begint in het oosten.

Ooit lag de IJsselkop verderop. Kartografen tekenden hem vroeger honderdvijftig meter naar het westen, in een rare hoek, waar nu het ENKA-complex ligt. Maar begin achttiende eeuw moest er een nieuwe inlaat komen omdat de IJssel te weinig water kreeg en dreigde te verzanden. Eigenlijk was de Waal de boosdoener, want die zoog op

een gegeven moment meer dan negentig procent van het rivierwater vanuit het Duitse achterland naar binnen. Niet alleen de scheepvaart liep letterlijk vast, zelfs de nationale veiligheid stond op het spel. Een doorwaadbare rivier in de zomermaanden was een te gemakkelijke prooi voor buitenlandse mogendheden, mochten die hun oog op ons land laten vallen. In 1672 bijvoorbeeld, staken Franse troepen de bedding van de oude Rijn over, waarna ze uiteindelijk toch nog strandden in volgelopen landerijen aan de rand van Holland.

Zo'n waterlinie moest ook in het oosten komen, in de vorm van een afweer, een natte linie, een verdedigingszone. Toen dat kanaal na jaren van overleg en soebatten er eenmaal lag, bedacht men dat het handiger was om het water in de Rijn en de IJssel permanent op peil te houden. Dus rekten de ingenieurs het kanaal op, een sleuf werd door de Pleijense uiterwaarden getrokken en via een vloeiende slinger op de IJssel aangesloten. De officiële opening stond gepland op 14 november 1707, maar onverwacht hoogwater brak door het laatste stukje zomerkade en kon al op 20 augustus een Arnhemse schipper richting het noorden varen.

Zo kreeg de IJssel een kunststuk aangemeten.

*

Zes kilometer zuidoostwaarts ligt de andere kant van het kanaal, daar waar de Boven-Rijn en de Waal zich splitsen, volgens Jac. P. Thijse een van de eenzaamste oorden in het rivierlandschap. De Kop van Pannerden was zijn lievelingsplek. In 1938 schreef hij in een van zijn laatste reisverhalen: "Een halve eeuw geleden kon ik hier zitten dromen en nu lig ik er met een dikke bundels van herinneringen, want veel van wat ik toen verlangde is in vervulling gegaan". Toen had hij de IJssel en veel andere grote rivieren al van alle kanten bekeken en beschreven.

Het menselijk vernuft kon Thijse net zo bekoren als natuurschoon. Hij zag er altijd wel voordeel van in: boven op fortwerken en bruggen had je altijd prachtig uitzicht, en hangend over stuwen en sluizen kon je de zalmtek van dichtbij meemaken. Alleen bij het zien van spoorwegen kraste zijn pen dieper in het papier. De aanblik van landgoederen maakten dan veel goed want daar vond hij vaak de mooiste planten en struiken, de fraaiste boomgroepen, de grootste diversiteit aan vogels en insecten; hij werd er lyrisch van. De Veluwerand is maar een deftige geschiedenis, schrijft hij op de eerste pagina van zijn IJsselboek, en weidt daarna uit over de Koningsmuur, het Hof te Dieren, Enghuizen, Ulenpas, Bingerden, Middachten, Biljoen, Rosendaal, Spaansweerd, Gelderse Toren, De Poll - zulke kastelen en landgoederen waren in zijn ogen ware paradijsjes want de afwisseling van bomen, struiken, planten, bloemen, weide, vijvers, moerassen en slootjes brengt vanzelf een rijke dierenwereld met zich mee.

Als Thijse bij de IJsselkop linksaf was afgeslagen, richting de Rijn, had hij hetzelfde landschap aangetroffen. In die hoek ligt het 'Gelders Arkadia', een term die in 1820 door de Arnhemse schrijver Isaac Anne Nijhoff was bedacht om te onderstrepen dat naast

Utrecht en Noord-Holland ook de Veluwe flanken een landgoederenzone van allure kent. Tussen Wageningen-Arnhem-Rheden, als in een groene driehoek, liggen tientallen landschapsparken. Daar trekken ze meer dan elders profijt van de natuurlijke hoogteverschillen: waterkracht via beekwater, doorkijkjes in de tuinen, panorama's over de rivieren.

Honderd jaar later constateert het Gelders Genootschap dat het onderhoud van veel landgoederen en buitenplaatsen nauwelijks meer valt op te brengen. Nieuwe bronnen van inkomsten zijn nodig, uit de maatschappij, van de middenstand, van vrijwilligers, van bezoekers. Het wordt tijd voor landgoedtoerisme.

*

Bij Doesburg begint de langste wandelroute langs de IJssel dat het zuiden met het noorden verbindt. Het Hanzestedenpad. De papieren routebeschrijving belooft unieke imponerende vergezichten op riet- en graslanden, stadsgezichten en een flinke dosis avontuur en cultuur, haast in de sfeer van Thijsse. Zo'n kennismaking met de mooiste rivier van Nederland kan niemand laten liggen. Wat de tocht echter nog aangenamer zal maken is op stap gaan met de bedenker van al dit fraais: Rob Wolfs.

Ik spreek af bij hem thuis in Dieren, dicht tegen de bossen aan. Rob staat al klaar: gehuld in makkelijke rode shirt, ruime donkergroene broek en robuuste schoenen. In de kamer liggen kaarten, plattegronden en reisgidsen voor het grijpen, op de lage tafel of geparkeerd in rijen dozen op de kast. Dit is het domein van een officiële routemaker. Waterliniepad, Oeverlandroute, Wandelnetwerk Stichtse Lustwarande, Reggepad, Turfstekerspad, Elfbekenpad, Stadse Tochten, Grenswandelingen, Trage Padenkaarten, zwerfpaden, paaltjesroutes, de mooiste bergwandelingen in Nederland, zelfstudie landschap en toponymie - Rob probeert al meer dan twintig jaar voortdurend verrassende combinaties te maken. Dat hij van het wandelen een beroep heeft kunnen maken is misschien nog de grootste verrassing; na zijn studie Nederlands en Algemene Literatuurwetenschap deed hij ter afleiding vrijwilligerswerk bij de stichting Lange-Afstanden-Wandelpaden, werd projectleider bij de NS-wandeltochten, kreeg door dat er genoeg brood in zat en zette uiteindelijk een eigen bureau op. Vanaf toen maakte hij routes in opdracht van provincies, recreatieschappen en toeristische organisaties.

Dankzij zijn vele tochten is Nederland voor hem als een beduimelde legpuzzel geworden. Maar de grens is altijd dichtbij. Want in Duitsland, Frankrijk, Engeland, Zwitserland, Oostenrijk, Noorwegen en Denemarken mag hij ook graag de benen uitschudden. Uiteraard met een topografische gids in de rugzak, en sinds kort een apparaatje om te voorkomen dat hij de weg kwijtraakt - wat zelfs hem wel gebeurt, lacht hij.

Vandaag zetten we koers naar Brummen, onderdeel van de eerste etappe van het Hanzestedenpad. Het zomert gulzig, de bomen zitten rijk in het blad en er ruist een zacht

zuidenwindje. Vanuit het westen rukt wat bewolking op, maar regen zit er voorlopig niet in. Hopen we.

Al snel valt het woord beleving. Uit Robs mond klinkt het ingetogen, maar voor hem is iets ondervinden cruciaal. Rust en stilte, waar vinden we ze in deze tijd nog? Door erop uit te gaan, krijg je oog voor de cultuurhistorie van een gebied en voor de verschillen die soms verrassend kunnen uitpakken. We lopen nog tussen woonwijken als hij uitlegt hoe je in een ogenschijnlijk saai gebied toch snel details kunt opmerken die het wandelen veel minder monotoon maken. Steilrandjes, kleine hoogteverschillen, subtiele veranderingen in grondsoorten, allemaal zaken die spanning in een landschap brengen. We slaan linksaf een grindpad op en staan plots midden in het groen. Het tempo ligt prettig laag en Rob stopt regelmatig stil voor een uitweiding over de omgeving over de topografie, zijn grote passie.

"Door altijd met kaarten bezig te zijn, krijg je een behoorlijke ervaring om ze op de juiste manier te interpreteren. Ik heb al heel wat wandelingen gemaakt, zodat ik het Nederlandse landschap goed ken. Ook de IJsselvallei heb ik aan alle kanten uitgekamd. Het is zelfs zo dat ik vanaf een kaart voor 90 procent van tevoren weet of iets wel of niet mooi is voor wandelaars om te beleven. Aan de hand van hoogtelijnen, verschil tussen bouw- en weiland maar ook slootjes, beken of riviertjes kun je al een aardig idee krijgen hoe een landschap eruit ziet."

Nog een pluspunt van de kaart thuis uitgevouwen op tafel: het wegennet. Rob zoekt vooral naar paden waar zo weinig mogelijk auto's of fietsers rijden. "Met een gele markeerstift stip ik alle onverharde paden aan. Dat kun je heel goed zien, dat zijn de onderbroken of grijze paden. En door de dikte van de lijnen of welke verbinding tussen plaatsen ze maken kun je redelijk goed inschatten wat de drukke of de meer rustige asfaltwegen zijn. Daarna stippel ik een route uit." Vervolgens klimt hij op de fiets om de hele wandeling te verkennen. Kaartgegevens kunnen immers verouderen.

We staan op een driesprong en kijken uit over een op het eerste oog kaalgeslagen veld. Het Soerense Broek. Jarenlang was dit boerenland waar koeien graasden, vertelt Rob, en het moest er een keer van komen dat hier natuur zou komen - maar zijn stem verwaait door een auto die ons bijna van de weg dringt. Daarom dus, geeft hij aan. Zulke druktemakers probeer je te vermijden, maar dat lukt niet altijd.

Als de stilte weer neerdaalt, vertelt Rob hoe hij vijftien jaar geleden al wist dat Natuurmonumenten plannen had om hier een ecologische verbindingzone aan te leggen van de Veluwe naar het IJsseldal. De vereniging zou dan op vrijwillige basis gronden met boeren gaan ruilen. Veertien jaar lang gebeurde er niets. Pas vorig jaar kwamen er bordjes te staan. Ineens. Blijkbaar hebben boeren hun land collectief overgedragen, zegt hij peinzend. Bulldozers begonnen de toplaag af te schrapen tot de op de oorspronkelijke grond waar nog zaden in zitten. Zo hoopt men de oude hooilanden weer terug te krijgen. Het resultaat is een zandvlakte met hier en daar een glinstering van grondwater.

Rob wijst om zich heen. “We zijn nu een half jaar verder en je ziet het nu alweer wat groen worden. Er komen ook kleurverschillen. Volgend jaar zullen er ongetwijfeld veel bloemen gaan bloeien. Zo snel kan het gaan in een landschap.” Hij tuurt in de verte: Zijn dat ooievaars daar? Die zitten hier veel. De IJssel ligt nog redelijk veraf maar hun aanwezigheid heeft wel met die rivier te maken. Daar kunnen ze hun voedsel halen. Zie je de bosrand, iets verder links? Dat is eigenlijk de rand van de Veluwezoom. Er loopt ook een weggetje langs en op die plek zie je het landschap heel flauw naar beneden aflopen. De vallei begint daar, als overgangsgebied naar de rivier. Voor mij zijn dat twee verschillende IJsselervaringen.”

Hoe groot is het hoogteverschil daar?

“Oh, minimaal.”

Je moet dus een geoefende blik hebben?

“Dat klopt. Eén van de details waar een goede wandelaar op let en waardoor het landschap ook spannend wordt. Mensen zeggen weleens dat Nederland heel vlak is, en dat is natuurlijk ook zo, maar als je nauwkeurig kijkt zie je overal hobbelige structuren of lichte glooiingen. Dat zie je hier ook ontstaan. Maar ook al wordt dit natuur, het is eigenlijk gewoon cultuurlandschap, met draglines aangelegd. Wat dat betreft is Nederland één groot park. Het zou goed kunnen dat hier grote grazers komen om het gebied open te houden, anders groeit het binnen de kortste keren dicht.”

Zijn stem wordt opnieuw overstemd door een auto die met hoge snelheid ons passeert. Rob kijkt me veelbetekenend aan, alsof hij hoogstpersoonlijk een fikse boete zou willen uitschrijven. Een eindje verder stuiten we op een weg naar links; in de luwte van het bos schuilt een boerderij. Het naambordje vermeldt Broekdijk. Een oud dijkje dus?

Hij zakt licht door de knieën: “Het asfalt ligt iets hoger, ik denk inderdaad dat het een dijkje is, een waterkering. Dat komt ook in de Achterhoek veel voor. Straatnamen met 'dijk'. Ze zijn toch altijd verhogingen in het landschap geweest. Dat kom je in Nederland nog maar weinig tegen, maar heel lang is het overal een flink natte boel geweest. Als je even de geschiedenis in duikt, dan zul je lezen dat tot voor vijftig, zestig jaar terug overal overstromingen voorkwamen. Tegenwoordig zijn de beken en rivieren getemd. Maar aan de hand van de namen weet je dat het allemaal opgehoogde weggetjes zijn. Ik neem ze graag in een route op vanwege het vogelperspectief; je wandelt dan iets boven de omgeving. Je ziet het ook gewoon hè. Het grasland rechts ervan ligt lager, wat zal het zijn, twintig centimeter?”

Rob heeft een uitgesproken voorkeur voor dit soort wandelplekken: de grens tussen bos en weiland of akkerland vind hij qua beleving het mooist. Halfopen landschappen waar je vogels kunt spotten, reeën zien, af en toe ook een medewandelaar ontmoeten. “Waar ik bij de planning altijd rekening mee houd, bijna intuïtief, is het zoeken naar de randen. En die zijn op topografische kaarten uitstekend te zien.”

Is die voorkeur niet subjectief?

“Natuurlijk, dat is zo. Maar daar is niets mis mee. Ik denk dat er geen objectieve beleving van het landschap bestaat. Het gaat erom jouw beleving met anderen te delen. Een bekende kreet uit de wetenschap is 'intersubjectiviteit': als je maar woorden geeft aan hoe je beleving is, als je beargumenteert waarom je iets mooi vindt, dan zou je erover kunnen communiceren. Maar ik heb niet de illusie dat je op die manier meer objectiviteit uit landschapsbeleving haalt. Ik koester een groot wantrouwen tegenover cijfers en statistieken. Natuurlijk moet je wel altijd kritisch luisteren wat anderen vinden, maar voor mij is het coulisseachtige landschap erg kenmerkend voor de IJsselvallei. En met mij veel andere mensen.”

*

Het woord 'wandelen', schrijft antropoloog Tom Lemaire, is etymologisch gezien een herhalende vorm van (zich) 'wenden'. Het is een herhaaldelijk zich wenden en keren in het landschap, in tegenstelling tot een lopen waarbij een mens zo snel en recht mogelijk een bepaalde afstand aflegt. De echte wandelaar geniet van bochten, van afwisseling, van onverwachte vergezichten. De kunst van het wandelen is dan ook het kiezen van de juiste paden, misschien wel de meest onopvallende weggetjes die leiden naar het hart van het landschap, daar waar we op het meest wezenlijke stuiten: sporen van vroegere tijden, laag op laag, als een tekst die telkens weer uitgewist en opnieuw geschreven wordt. Op die manier komt wandelen dicht in de buurt van spoorlezen.

Op stap gaan is een goede manier om een streek beter te leren kennen. Volgens filosoof Frédéric Gros ontsnap je zo aan het hele idee van identiteit, van iemand zijn met een naam en een geschiedenis. Die kluisteren je namelijk aan vermoeiende sociale verplichtingen. Wandelen betekent voor hem onthechting aan het rumoer van alledag, de veeleisende samenleving die ons opsluit in rollen en de almaar doortollende stroom aan informatie in ons hoofd waarmee we onszelf en anderen interpreteren en becommentariëren. Hoe kunnen we de plek waar ons hart zit nog bereiken? Wandelen is het leiden van een blank geschuurd bestaan. Wandelen is vrijheid, buiten zijn, ontvankelijk worden en langzaam gaan wonen in een omgeving. Wandelen is alle spreekkoren tot zwijgen brengen en je hoofd vullen met een andere, vollere werkelijkheid. Dat kan alleen met de vertraagde tred: het uitrekken van de tijd verdiept de ruimte.

Gros stuit hier op het geheim van wandelen: een trage benadering maakt een landschap gaandeweg vertrouwd - een pakket smaken, kleuren en geuren dat langzaam in je lichaam dringt. "Alles spreekt tegen je, begroet je, vraagt om aandacht: bomen, bloemen, de kleur van de wegen. Het blazen van de wind, het zoemen van de insecten, de loop van de beek, de klap van je voetstappen op de aarde, het is een heel geruis in antwoord op je aanwezigheid." Wat hij wil zeggen: een wandelaar is nooit alleen want er zijn domweg te veel dingen om hem heen, ze worden ons geschonken en zodra je oog erop valt, zijn ze ons niet meer af te nemen. Sterker, er komt een innerlijke dialoog op gang, een tweegesprek tussen lichaam en ziel. De regelmatige cadans zorgt voor een

vloeiende stroom van gedachten die alle kanten kan opspringen - ook hier de vrijheid - maar ze gaan ook zeker over de buitenwereld die je zintuigen naar binnen zuigen. Je lichaam wordt gekneed door de aarde waar het overheen wandelt.

*

De routepijl op een paal wijst naar beneden, de waterkant van een smalle, diepe sloot. Platgetrapt gras doet vermoeden dat hier vaker voetgangers komen, maar het zicht raakt verloren door brandnetels en uitbundige braamstruiken. Moeten we hierin?, vraag ik. Rob aarzelt, zegt dat we ook over het asfalt kunnen want dat loopt bijna parallel aan het water, maar geeft dan een knik: dit zijn de leukste paden.

Hier loopt geen officieel pad?

"Jawel. Maar je ziet in de zomer dat instanties die dit zouden moeten onderhouden het gewoon niet kunnen bijbenen. Op de site waar ik mijn wandelingen publiceer, schrijven mensen dat ze door dit soort struinpaden niet meer heen komen. Dat ze bij wijze van spreken een kapmes moeten meenemen om zich een weg te banen. Het onkruid woekert maar dat hoort ook gewoon bij deze periode. Normaal gesproken is dit dus een heel keurig paadje. Ik vind het zelf niet erg, zo'n verwilderd pad."

Dus af en toe met je bewust de gebaande wegen verlaten.

"Zeker. Dat probeer ik bij de voorbereidingen van wandelingen te bedenken. Dus ik kijk welke routes er al liggen en welke ik voor het eerst kan inpassen. Of ik neem alleen de mooiste delen van bestaande routes. Soms valt het tegen. Dan ligt er bijvoorbeeld een nieuwe rondweg om een dorp. Ik heb wel eens een route afgeblazen omdat ik er niet tevreden over was. Er zijn mensen die mijn wandelingen nalopen en dan zeggen: hierin herken ik de handtekening van Rob Wolfs..." Hij lacht wat; zoiets is teveel eer.

Over dit deel van nog geen tweehonderd meter doen we tien minuten. Telkens staat Rob stil om rond te kijken, het slootje af te zoeken, of gewoon te genieten van het moment. De zoete geur van de volle zomer vult onze longen. Daarna praten we over vlinders, libelles, rietkragen, reflecties in het water, blazende kikkers in het voorjaar. En over buizerds. Rob hoort ze vaak gillen en klapperen met de lange vleugels, hoog in de lucht, jagend op muizen. Mooie bloemen ook: "Ik word elk keer wild als ik een orchidee zie." Of cultuurhistorische elementen als een oud schuurtje, weggezakt in het landschap, en zelfs mensen met wie hij aan de praat raakt. Iets beleven, zegt hij op besliste toon, gaat altijd gepaard met onverwachte ontmoetingen waar je niet op voorbereid bent.

Een ander naambordje brengt het gesprek op klompenpaden. Rob heeft er veel gelopen, maar is niet altijd tevreden over de kwaliteit. Veel stukken zijn te lang, of gaan over drukke asfaltwegen. "Maar ja, ik leg de lat altijd vrij hoog." Vooral de provincies Gelderland en Utrecht timmeren aan de weg met klompenpaden; elk jaar worden wel een paar nieuwe geopend. Hij wijdt de aandacht aan praktisch landschapsbeheer. In elke provincie zit wel een organisatie die lekker bezig wil zijn, bijvoorbeeld met het knotten van wilgen. Daar is het idee van klompenpaden ontwikkeld. Deze organisaties werken

met veel vrijwilligers die hun omgeving goed kennen. Wat hij waardeert is de rol van lokale bewoners die samen routes ontwikkelen. Dan lukt het beter dan als het van bovenaf wordt opgelegd, door overheidsinstanties.

Het graspaadje loopt over in een breder pad, het slootje maakt plaats voor een beek: nog ruimer, groener, weelderiger. Aan de andere oever steken rietpluimen als in een tapijt scherp af tegen de donkere bosrand. Hij zucht licht: "Ik heb hier wel honderd keer gelopen en elke keer vind ik het weer prachtig. De afgelopen twintig, dertig jaar hebben waterschappen en de provincie veel geld gestoken verbetering van beken en sprengen. Daarom heb ik twee wandelboekjes geschreven, de een ten zuiden en de ander ten noorden van Apeldoorn."

In 1999 bedacht Rob de Hanzestedenroute om de IJsselvallei voor wandelaars nog beter te ontsluiten. Vol goede moed puzzelde hij het traject aan elkaar, maar uiteindelijk belandde hij aan vele overlegtafels om de doorgang veilig te stellen. Het bleek niet eenvoudig om alle instanties mee te krijgen. "Ik heb veel moeten praten. Toen ik net met dit werk als routemaker begon wilden de meeste waterschappen maar in beperkte mate meewerken om onverharde paden open te stellen. Maar dat is de laatste tien jaar wel veranderd, zeker in Gelderland, en ook in Overijssel wordt coöperatief meegewerkt. Waar die omslag aan ligt? Ik denk dat waterschappen er ook bij gebaat bij zijn dat mensen zien wat ze doen. Dus vooral goodwill kweken."

Een nieuwe vraag krijgt geen kans want Rob stopt abrupt. We staan op een kruising van wandelwegen en voor ons zwiert een laan met aan weerszijden oude, kromme eikenbomen. Tussen twee sporen steken plukjes gras; links rijst de maïs manshoog, rechts gloeien lappen weilanden. "Ha! Dit is mijn grote liefde. Hier word ik echt heel gelukkig van. Wat een sfeer." Hij laat een stilte vallen. "In dit gebied lopen drie van dit soort paden parallel aan elkaar. Je hebt het idee dat je in de natuur loopt maar ook in boerenland. We kunnen het dus beter boerennatuur noemen." We komen weer in beweging. "Laatst las ik een boek waarin werd gesproken over het verschil tussen gebruikslandschappen en lustlandschappen. Mooie termen. Hier vind je ze allebei. Daarom vind ik boerennatuur mooier want die term verenigt beiden. Dat is eigenlijk in het hele IJsseldal zo, vooral dankzij de landgoederen die in dit overgangsgebied van de Veluwe naar de IJssel liggen. Of ten noorden van Deventer. Daarom stak ik de IJssel over en liet het Hanzestedenpad daar verdergaan."

*

We wandelen verder. In het westen hebben wolken het blauwe zwerk dichtgesnoerd, maar boven ons heerst nog de zon. Rechts ligt zwartbont vee loom in de schaduw van bomen die de percelen omzomen. Onder onze voeten knarst het ingesleten grind.

Van wie is dit pad eigenlijk?

Rob weet niet precies hoe het nu zit, maar toen hij bezig was met het uitstippelen van de Hanzestedenroute voerde een grote verzekeringsmaatschappij het beheer. Hij

ving er bot toen hij vroeg om een paar wegwijzers aan te brengen. Maar op de graskant bij een nietig slootje links mocht het wel, want die was in eigendom van het waterschap. Bovendien was het pad altijd al voor het publiek opengesteld, bordjes zouden overbodig zijn. Hij weet nog goed hoe hij over die onkreukbare opstelling dacht: pure flauwekul.

Hoe komt een verzekeringsmaatschappij eigenlijk aan een pad?

"Ik denk dat die maatschappij hier ergens een stuk land in eigendom heeft en dat aan een boer heeft verpacht. Daar hoort waarschijnlijk dit pad bij. Als het goed is staat dat op kadasterkaarten. Je ziet een mozaïek aan kleuren die de verschillende eigenaren aangeven. In de loop van de jaren heb ik honderden van zulke kaarten bestudeerd om te achterhalen van wie een bepaald stuk land is. Daarna schreef ik iedereen aan om te vragen of ze het goed vonden dat er een bordje op hun pad kwam te staan."

Met hoeveel eigenaren heb je gesproken?

"O, dat wil je niet weten. Veel te veel. Honderdtallen denk ik. Het meeste geluk heb je als je gewoon over een dijk langs de IJssel gaat. Dan heb je maar met één waterschap te maken. Er zitten dus wel trajecten in waar het minder ingewikkeld is. Of als je om de tafel zit met Staatsbosbeheer of Gelders Landschap of Natuurmonumenten, dat gaat prima. Maar waar veel particuliere eigenaren wonen moet je vaak overleg voeren."

Terwijl we elkaar opmerkzaam maken op mooie planten of een fraai uitzicht, legt Rob uit dat het soms niet lukt om een eigenaar te achterhalen. Omdat kadasterkaarten nooit precies samenvallen met topografische kaarten, zijn ze lastig te interpreteren. Daar komt bij dat gegevens verouderen, of dat eigenaren overgeslagen of domweg vergeten zijn. In dat geval ging hij maar op goed geluk aan de slag. Je moest wat. Maar als de route er eenmaal lag en wandelaars er gebruik van begonnen te maken, kwamen de eigenaren in opstand, begonnen amok te maken, blokkeerden de route. Dan bleken ze inderdaad een stuk pad in bezit te hebben. Rob wist de meeste over te halen, maar een enkeling bleef zich hardnekkig verzetten.

Met allerlei soorten mensen zat hij om de keukentafel, van boeren, tuinliefhebbers en paardenhouders tot graven, jonkheren en kasteleigenaren. Hij kreeg zo begrip voor hun vrees voor massatoerisme; terecht willen mensen rustig in hun achtertuin kunnen zitten. Hij deed ook veel mensenkennis op en leerde dat je met diplomatiek overleg een eind kunt komen. Met zichtbaar plezier verhaalt hij hoe hij voor een recreatieschap een route zou maken, hoe een eigenaar er de pest over in had dat ruiters over zijn paden draafden, hoe de man uit balorigheid het hele gebied op slot wilde gooien. Rob bracht rust, liep de route nog eens nog opperde toen houten hekjes met bordjes 'verboden voor ruiters' te plaatsen. Met wat heen en weer praten was het geregeld. Simpel eigenlijk.

Is het Hanzestedenpad de meest ingewikkelde route die je ooit hebt aangelegd?

"Bijna. Alleen het Waterliniep pad van 160 km lang van Muiden tot aan de Biesbosch vond ik gecompliceerder. Dat pad ligt in het midden en westen van het land. Daar is de problematiek van de grondeigenaarschap nog groter. En alle wegen zijn er veel drukker."

Het bureaucratische deel slokte driekwart van het hele proces van routemaken op. Onderhandelen werd dagelijkse praktijk. Uiteindelijk had Rob er genoeg van en zette in 2011 een streep eronder. Nu maakt hij alleen nog gebruik van open paden. "Dan hoef ik geen rekening meer te houden met de grillen en fratsen van al die eigenaren. Ik kan me voor honderd procent richten op kwaliteit. Laatst heb ik een nieuwe route gemaakt rond het Henschotermeer op de Utrechtse heuvelrug. Daar ga ik alleen over paden waarvan ik zeker weet dat je daar mag lopen."

*

Rob Wolfs koestert een stille jaloezie voor Britse routemakers. In Engeland mogen wandelaars over privéterreinen lopen dankzij de *the public rights of way*, een oude wet die bepaalt dat paden intact moeten blijven. Dat recht van overpad is in sommige delen aangevuld met een *right to roam*, de bevoegdheid om van de wandelpaden af te wijken en door een gebied te struinen. Achter deze vrijheden schuilt echter een intensieve lobby van de Ramblers Association, de grootste wandelorganisatie van Groot-Brittannië. Na lang touwtrekken met boeren en landeigenaren werd het pleit in het voordeel van de club toen deze wees op de harde economische cijfers: wandelaars geven jaarlijks meer dan acht miljard euro uit. Dat is verhoudingsgewijs overigens evenveel als in Nederland (1,8 miljard euro).

Op zijn beurt is de Britse docent en wandelschrijver Robert Macfarlane jaloers op het *Allemansrätten* in Scandinavië. In dit noordelijk deel van Europa mogen burgers ongehinderd overal op onbebouwd land lopen, vuurtje stoken, buiten slapen, bloemen, noten en bessen plukken en in elke waterloop zwemmen - het is een gewoonterecht van allen. Macfarlane zegt in zijn leven zo'n twaalf à dertienduizend kilometer op voetpaden te hebben afgelegd. In zijn boek *'De oude wegen'* beschrijft hij zichtbare sporen van soms lang geleden. Heb je er eenmaal oog voor gekregen, dan zie je dat het land is overdekt met een web van paden en voetwegen. Een opsomming: bedevaartswegen, natuurpaden, veedriften, landweggetjes, lijk- en dodenwegen, karrensporen, hazenpaadjes, jaagpaden, aard- of kleiwegen, leylijnen, dijken, laantjes, sluippaden, smokkelroutes, steegjes, trekwegen, hessenwegen, koningswegen, Romeinse wegen, school- en kerkenpaden.

Veel wandelaars, schrijft Macfarlane, zijn nogal gevoelig voor stemmingen. Vooral tussen langeafstandslopers zitten piekeraars. Ze wandelen vooral om te ontkomen aan neerslachtige gevoelens of gaan de strijd met een depressie aan. De reis naar buiten is voor hen een reis naar binnen, om te ontdekken wie ze werkelijk zijn. Daaronder schaaft hij ook filosofen die al wandelend hopen op flitsen van heldere gedachten en inzichten. Soms weten ze de complexe verhouding tussen lichaam en geest ten volle te benutten, zodat ze eenmaal thuis de fraaiste denkbeelden op papier zetten. Paden, zo leert hij van hen, zijn niet alleen maar middelen zijn om een afstand te overbruggen en een ruimte te doorkruisen. Paden gaan ook over voelen en weten; door onze voetstappen worden we verbonden met onze geschiedenis en traditie. Als ervaren loper komt het hem voor dat

bepaalde plekken ons meer weten te raken dan andere. Ze houden een herinnering vast, en als je je zintuigen ervoor open stelt leren ze iets over onszelf. Zelfs etymologisch zou er een verband bestaan: het werkwoord *to learn* betekent 'kennis verwerven', dat in oorspronkelijke vorm van voor onze jaartelling duidt op 'een spoor volgen'.

Dat spoor moet tegenwoordig rust brengen. Wandeltrends suggereren dat paden een ontsnappingsroute bieden voor een samenleving die via steeds meer digitale media continu online is. Er zijn wandelcoaches die ons bevrijden van overvolle agenda's en werkdruk door stiltewandelingen te organiseren, of helpen te reflecteren op hoe natuurlijke elementen symbool kunnen staan voor obstakels in het leven. Rust en stilte vereisen traagheid, op maat van de meest eenvoudige manier van voortbewegen. Wie te voet gaat, op onverharde paden, buiten steen, beton en asfalt, ervaart intensiever de geuren, kleuren, geluiden en smaken. Een andere wereld.

Nederland telt volgens het *Wandelsport Magazine* 6,6 miljoen wandelaars. Ze lopen korte ommetjes - van minstens een uur in de week - tot meerdaagse tochten, waarvan er in eigen land bijna 420.000 zijn. Ontspanning, gezondheid en natuurbeleving zijn de meest genoemde redenen om de paden op te gaan, maar je hebt ze in vele soorten: de solist, de toerist, de liefhebber, de gezondheidsloper, de klassieke tochtdeelnemer en de kilometervreter. De laatste categorie lijkt zich toch weer te wagen aan prestatiedrang.

*

Op een bankje nemen we tijd voor mondkost. Rechts ligt Huis Ten Bosch, een relatief klein landgoed. Het witte pand steekt scherp af tegen het groene lover; een oudere fietser zigzagt op het rijk gevulde grindpad tussen hoge populieren. Onze benen komen tot stilstand, maar de geest draaft nog een tijdje door: we komen te spreken over zijn studiejaren, het zoeken naar de zin van het leven, over religie en filosofie en de waarde van zelfinzicht. Rob Wolfs loopt graag alleen, maar van dit soort gesprekken geniet hij eigenlijk nog het meest. Ze komen vooral op bij dit soort tochten. Rust en natuur, vertelt hij tussen een paar happen door, zijn voor hem de belangrijkste elementen. Niet voor niets noemt hij zijn site *Trage Tochten*. Daarmee haakt hij aan bij de toenemende aandacht voor de menselijke maat bij maatschappelijke bewegingen zoals *Slow Food*. Het stap voor stap onderweg zijn: wandelen als metafoor voor het levenspad.

Maar hier zijn we voor de IJssel. Paden hebben altijd de functie van verbinden, van contact maken en handel drijven. Liggen rond rivieren altijd de oudste paden?

Rob haalt even adem. "Moeilijk te zeggen. Ik ben verzot op oude topografische kaarten, en tussen Doesburg en Zutphen zie je inderdaad overal wandelpaadjes. Dus het kan wel kloppen. Vroeger waren rivierdalen beter begaanbaar dan gebieden iets verder ervandaan. Ooit vormden paadjes de enige verbinding tussen boerderijen of dorpen, maar eigenlijk liepen de meeste naar een eigendom, zoals een stuk land of een schuur. De afgelopen honderd jaar zijn veel van dit soort paden verdwenen, ook langs de rivieren. Als ik iets historisch tegenkom dan probeer ik een deel ervan in een route op te

nemen. Dat deed ik met het Waterliniepad. Aan de andere kant ontstaan tegenwoordig weer struinmogelijkheden door de uiterwaarden zoals bij de Waal, meer nog dan langs de IJssel."

Als we weer verder wandelen, komt na een paar bochten station Brummen in zicht, de eindbestemming voor vandaag. Rob nog wel kwijt: Dit deel van de IJsselvallei is zijn tweede thuisland geworden. De wieg stond in Wormerveer, zijn jeugd bracht hij door in Ede, inmiddels woont hij nu dertig jaar in Dieren. "Ik kan wel zeggen dat ik hier ben geworteld. Dat kost meer tijd dan als je jong bent omdat je kinderjaren altijd intensiever beleeft. Maar ik heb er mijn geboortegrond van gemaakt. Ik ervaar een sterke band met de omgeving. Het leukste is dat Dieren op het snijpunt van drie landschappen ligt, de bossen van de Veluwe, het coulisselandschap van de Achterhoek, en de open IJsselvallei. De rivier trekt altijd, het water, de koeien, het gras, de bootjes, de vogels. Je kunt er niet genoeg van krijgen."

De lucht begint dicht te trekken, er zit zomers buiweer aan te komen. Het is tijd om de trein terug te nemen. Als we in een coupé plaatsnemen voegt hij er aan toe: "In het gebied waar we vanmiddag hebben gelopen waren vroeger nooit wandelroutes. Je kon dit deel van de IJsselvallei dan ook niet goed leren kennen. Ik heb het landschap wat meer kunnen ontsluiten, en ben blij dat anderen er nu ook van kunnen genieten."